

ProAcademy

Volume 1 | Issue 1

Article 11

4-1-2018

SPECIAL PREVENTION OF VICTIMIZATION IN CRIMES COMMITTED AGAINST PERSON BY USE OF VIOLENCE

S Niyozova

Tashkent state university of Law

Follow this and additional works at: <https://uzjournals.edu.uz/proacademy>

Part of the [Law Commons](#)

Recommended Citation

Niyozova, S (2018) "SPECIAL PREVENTION OF VICTIMIZATION IN CRIMES COMMITTED AGAINST PERSON BY USE OF VIOLENCE," *ProAcademy*: Vol. 1 : Iss. 1 , Article 11.

Available at: <https://uzjournals.edu.uz/proacademy/vol1/iss1/11>

This Article is brought to you for free and open access by 2030 Uzbekistan Research Online. It has been accepted for inclusion in ProAcademy by an authorized editor of 2030 Uzbekistan Research Online. For more information, please contact brownman91@mail.ru.

Salomat Niyozova¹¹Tashkent State University of Law, Legal Research Center, Senior Researcher, Docent, PhD in Law

ШАХСГА ҚАРШИ ЗЎРЛИК ИШЛАТИБ СОДИР ЭТИЛАДИГАН ЖИНОЯТЛАР ВИКТИМЛИГИНИНГ МАХСУС ОЛДИНИ ОЛИШ

SPECIAL PREVENTION OF VICTIMIZATION IN CRIMES COMMITTED AGAINST PERSON BY USE OF VIOLENCE

Abstract. Мазкур мақолада шахсга қарши зўрлик ишлатиб содир этиладиган жиноятлар виктимлигининг махсус олдини олишга доир масалалар баён этилган.

Abstract. В статье освещены вопросы предупреждения виктимности насильственных преступлений против личности.

Abstract. In the article issues of prevention of victimology of crimes against human and practice of foreign countries are analyzed.

Таянч сўзлар: шахсга қарши, зўрлик ишлатиб, махсус, олдини олиш, виктимлик, жабрланувчи, жиноят, зарурий муҳофаа.

Ключевые слова: против личности, насильственные, специальный, предупреждение, виктимность, потерпевший, преступление, необходимая оборона.

Keywords: against human, special, prevention, victimology, victim, crime, needed protection.

Шахсга қарши зўрлик ишлатиб содир этиладиган жиноятлар виктимлигининг махсус олдини олиш чоралари ҳам ўзига хос хусусият ва аҳамиятга эга бўлиб, виктимологик профилактиканинг бу тури зўрлик билан содир этиладиган жиноятлардан муҳофааани таъминлаш мақсадида фуқароларнинг кримнологик онг ва ҳуқуқий маданиятини оширишга қаратилган тарғибот ва ташвиқот ишларини кўпайтиришни тақозо этади. Бу аввало, ҳар бир потенциал жабрланувчи кримнологик вазиятнинг салбий оқибатларининг олдини олиш учун зарур чораларни кўриш принципи асосланади.

Сўнгги йилларда бу йўналишда муайян ишлар олиб борила бошланди. Илмий-оммабон нашрлар ва оммавий ахборот воситаларида у ёки бу фаолият хавфсизлигини таъминлаш бўйича маслаҳатлар берилган материаллар пайдо бўла бошлади.

Телевизор экрани, газеталар ёки радиоэфир орқали берилган ахборотни идрок этиш ва ўзлаштириш осонроқ ва қулайроқ эканлигини ҳисобга олиб, бундай йўсиндаги тавсияларни осонгина эслаб қолиш имконини берадиган тавсиялар ишлаб чиқилди. Бунда одамнинг ҳаёт тарзига хос бўлган турли вазиятлар ва шароитларда унга ҳужум қилишининг эҳтимол тутилган вариантларини таҳлил қилиш учун самарали ва мақбул

бўлган ҳимоя усулларини ишлаб чиқиш таклиф этилади. Айниқса, виктимоген вазиятларда ҳаракат қилиш тажрибасига эга бўлган кишиларнинг маслаҳатлари фойдали ва ишончга сазовор бўлиши лозим. Бунинг учун оммавий ахборот воситалари ёрдамида ихтисослаштирилган конференциялар ўтказиш ёки вақтли матбуот саҳифаларида тажриба алмашиш керак.

Узоқ хориж мамлакатларида аллақачон амалиёт синовидан ўтган бундай чора-тадбирларнинг ижобий самараси шу билан белгиланадики, эҳтимол тутилган виктимоген вазиятда ўз хулқ-атворини олдиндан ишлаб чиқиш жараёнида инсон онгига ҳаракатларнинг муайян алгоритми кириб ўрнашади ва реал ҳаётда бу шахс билан шунга ўхшаш бирон-бир воқеа юз бергудек бўлса, бу тажовузнинг дастлабки шикастли таъсирига нисбатан енгилроқ кечади. Бундан ташқари, эҳтимол тутилган криминал вазиятларга реал баҳо бериш одамларда эҳтиёткорликни кучайтирадики, бу баъзан юқорида кўрсатилган вазиятларнинг юзага келишининг олдини олади.

Аксарият ҳолларда зўрлик ишлатиб содир этиладиган оғир тажовузкор жиноятлар шахслараро зиддиятлар маҳсули ҳисобланишини эътиборга олиб, уларнинг келиб чиқишига сабаб бўладиган вазиятлар ва уларни четлаб ўтиш имкониятлари ҳақида фуқароларга ахборот бериш фойдали

бўлади деб ўйлаймиз. Бунда зиддиятларга мойил шахсларнинг белгиларига эътиборни қаратиш муҳимдир.

Бу борада ривожланган хорижий давлатлар тажрибасини кўрадиган бўлсак, шахсларнинг жабрланувчи бўлиб қолишларининг олдини олиш борасида махсус виктимологик журналлар чоп этилиб, радиоэшиттириш, телекўрсатувлар орқали жабрланувчи ва жиноят гувоҳларининг ҳимоя қилингани ва унга доир масалаларни ҳал этишда давлат дастурлари юзага келганини кўришимиз мумкин. Бир қатор шаҳарларда баъзи жиноятлардан (номусга тегиш, зўравонликнинг жабрланувчиси бўлиш ва фирибгарлик) жабрланганларни ҳимоя қилиш ассоциацияси ва виктимологик жамиятлар шаклланган. Масалан, 1979 йилда халқаро конгрессда виктимологларнинг Умумжаҳон Жамияти таъсис этилди. Жамиятнинг вазифаси турли давлат олимларининг жиноятларнинг виктимологик профилактикаси чораларини ишлаб чиқиш фаолиятини умумлаштиришдан иборат бўлиб, бу виктимизацияни таҳлил қилиш ва маълум миқдордаги латент жиноятларни аниқлаш ҳисобига жиноятчилик статистикасини аниқлаштиришга хизмат қилган.

Бунда улар виктимлашув жараёнларини таҳлил қилиб, виктимологик профилактика чораларини ишлаб чиқадилар. Бундай тадқиқотларни амалга ошириш чоғида аҳоли ўртасида сўровлар ўтказиш орқали латент жиноятларни аниқлашга алоҳида эътибор қаратилади. Мазкур сўровларда шахснинг бирон-бир жиноятдан жабр кўрган-кўрмаганини аниқлаш назарда тутилади. Аниқ жиноятдан жабрланиш эҳтимоли бўлган ва жабрланганлардан мунтазам сўров ўтказиш кўпчилик давлатлар амалиётига кириб борди. АҚШда, масалан, 1972 йилдан буён доимий асосда 132 миллион шахслардан иборат гуруҳларда йилда икки марта сўров ўтказилган¹.

Бунда расмий статистика маълумотлари ва виктимлашув жараёнини ўрганишга бағишланган тадқиқотлар бир-бирини тўлдирadi².

Шуни қайд этиш лозимки, жиноятчиликнинг расмий статистикасидан ташқари, аҳоли ўртасида аноним тарзида ўтказиладиган сўровлар жиноятчиликнинг миқёси, тақсимланиши ва ривожланишини аниқлаш имконини беради; турли жиноятлар бўйича виктимлашув даражасини намоён этиши; жиноятчи билан жабрланувчи ўртасидаги муносабатларни ва уларнинг ижтимоий-демографик белгиларини кўрсатади; виктимлашув амалда етказган зиёнга баҳо бериш; унинг хавфлилик даражасини аниқлаш; айрим жабрланувчилар ўзларига нисбатан содир этилган жиноят ҳақида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга арз қилишдан бош тортиганининг сабабларини тушунтириш; жиноий адлия органларининг ишига баҳо беришга кўмаклашади. Албатта, бундай ижтимо-

ий тадқиқотларни ўтказиш муайян куч-ғайрат сарфлашни талаб қилади. Лекин уларни ўтказиш натижасида олинган ахборот криминология фани ва жиноятчилик виктимлигига қарши кураш амалиёти учун жуда муҳим аҳамият касб этади.

Бундан ташқари, у ёки бу архитектура қурилмаларининг виктимоген хусусиятларини ҳисобга олишга қаратилган архитектуравий криминологиянинг ривожланиши диққатга сазовордир. Масалан, кўп қаватли турар жой биноларида жиноятлар кам қаватли турар жойларга қараганда етти баравар камроқ рўйхатдан ўтказилади. Қизиғи шундаки, қаватлар сони қанча кўп бўлса, жиноят содир этилиш эҳтимоли шунча катта. Етти қаватдан баландроқ уйларда босқинчилик ва талончилик кам қаватли уйлардагидан тўрт баравар кўпроқ содир этилади. Бундай уйларда барча босқинчилик ҳужумларининг 32 фоизи лифтларда содир этилади³.

Меъморлар турар жойларни лойиҳалашда бу жиҳатларни ҳисобга оладилар. Бунда улар кам қаватли уйларни афзал кўрадилар. Бундан ташқари, турар жой мавзеларини лойиҳалаш чоғида хавфсизлик чораларининг муайян тизимини ҳисобга олиш таклиф қилинади. Бундан кўзланадиган асосий мақсад, ёвуз ниятли кишиларнинг ҳовлилар ва турар жой биноларига кириши учун қийинчиликлар туғдиришдир. Бунинг учун янада муштаҳкам қулфлар ўрнатиш, эшик ва ромларни муштаҳкамлаш, уйларни домофонлар билан жиҳозлаш, ҳовлиларни кузатиш учун кенг имконият яратиш, кузатилмайдиган жойларни истисно этиш, уйларда яшовчиларнинг кучи билан навбатчиликлар ташкил этиш, хавфсизлик чораларини ҳисобга олиб бинолар ва хоналарни қайта режалаштириш, реконструкция қилиш, ёндош ҳудудлардаги вазиятни ўрганиш, ёшлар учун дам олиш жойларини ташкил этиш ва жиҳозлаш, турар жой биноларини техник жиҳозлаш, уларга шартнома асосида бириктирилган махсус ходимлар томонидан хизматлар кўрсатилишини яхшилаш таклиф қилинади.

Бундай хавфсизлик чоралари тизими бир қарашда анча содда бўлиб кўринса-да, лекин бизнинг шароитларда мутлақо ўринлидир. Албатта, уларни амалга ошириш муайян харажатларни талаб этади. Аммо, давлат, маҳаллий ҳокимият органлари, уйларнинг эгалари маблағларни тежашдан кўриладиган бир лаҳзалик фойдани хавфсизлик манфаатларидан устун қўймасликлари керак.

Рухшунослар қайд этишича, ҳозирги турар жой қурилиши андозалари бир уйда жуда кўп одамларни жамлаб, уларнинг эмоционал тарқоқлигига замин ҳозирлайди ва совуқ муносабатлар ривожланишига имконият яратади. Инсон бундай муҳитда яшар экан, унинг гавжумлигига қарамай ўзини ёлғиз ва ҳимоясиз, демак виктим жиҳатдан

ожиш ҳис қила бошлайди. Бундай ҳолатга қўшниларнинг бирлашуви йўли билан чек қўйиш мумкин. Ушбу бирлашув, биринчидан, виктимологик профилактика вазифаларини ҳал қилиш имконини беради. Чунки, уйни ва унга ёндош ҳудудни навбатма-навбат кузатишни назарда тутаяди, иккинчидан, одамларни яқинлаштиради, уларни умумий манфаатлар асосида мулоқот қилишга мажбур этади. Бу вазифаларни ҳозирги вақтда иш олиб бораётган уй-жой мулкдорлари ширкатлари амалга оширишлари лозимдир. Масалан, ГФРда қўшнилари бундай уюшмалари шу даражада самарали ишлайдики, бегона ҳовлилар ёки уйларга яқинлашишни истамаслик мумкин эмас. Бу ижтимоий руҳий элементга айланган. Чунки, бегона кишининг пайдо бўлиши кузатувчини дарҳол полиция чақиришга ундайди.

Ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар қай даражада профессионал ва кўп сонли бўлмасин, жиноятчиликка қарши фақат уларнинг кучи билан кураш олиб бориш мумкин эмаслиги бугунги кунда ҳеч кимга сир эмас. Мазкур органлар фаолияти жиноятчиликка таъсир ўтказиш жараёнида жамоатчилик (турли-туман шаклларда) иштирок этган тақдирдагина самарали бўлиши мумкин.

Жиноятчиликка қарши курашишда бир-бирини қўллаб-қувватлаш кишиларнинг бирлашувидан ташқари, амалий виктимологиядан таълим курсларини ташкил қилишда ўз самарасини бериши мумкин. Чет эл тажрибаси бу мавзудаги маърузалар бугунги кунда деярли барча ўқув юртларида ўқитилишидан далолат беради. Ҳатто, мактабгача тарбия муассасаларида ҳам болалар содда, ўзлари тушунишга қодир бўлган даражада турли-туман хавф-хатарлардан қутулиб қолиш ҳақида фойдали ахборотлар оладилар.

Назарий курсдан ташқари, мактаб ўқувчилари ва талабаларда махсус тренинглар ўтказиш: ўзини-ўзи ҳимоя қилиш усуллари ўзлаштириш, турли ҳимоя воситаларини қўллаш усулини маънавиятга етказиш имконияти мавжуд. Жиноятларнинг олдини олишда жамоатчилик иштирокининг зарурлиги ва самарадорлиги ҳақидаги мулоҳазалар бизни бир пайтлар анча кенг тарқалган “кўнгиллиларнинг халқ дружиналари” ҳақида эслашга мажбур қилди. Расмийлик, “мажбурийлик”, бюрократик ёндашувлар, ҳеч шубҳасиз, бу ҳаракатни унга юкланган ижобий мазмундан маҳрум этиб, гоёнинг ўзини қадрсизлантиради. Аммо, кўпгина мамлакатлар тажрибасидан кўриш мумкинки, ҳамма учун муҳим бўлган умумий мақсадлар ва вазифаларни аниқ белгилаш ва ҳатто, турли рағбатлантириш чораларидан фойдаланиш бундай жамоатчилик ҳаракатига бутунлай ўзгача тус беради. Масалан, АҚШда ҳуқуқий тартибни қўриқлаш ва жиноятларнинг олдини олиш борасидаги фаолиятда аҳоли иштирокини рағбатлантириш учун турли-туман усуллар қўлланила-

ди: чиройли бичимли ёки нуфузли андозадаги униформа текинга берилади; мукофот тариқасида ёдгорлик нишонлари топширилади; бепул овқатланиш, хайрия кечалари ташкил этилади; оммавий ахборот воситаларида давлатнинг мансабдор шахслари бундай ташкилотларнинг аъзоларига номма-ном миннатдорчилик эълон қилади ва ҳоказолар⁴. Булар барча кўрсатилган фаолият иштирокчиларига ўзининг муҳимлигини ҳис қилиш ва ўз фаолиятининг зарурлигини тушуниш имконини беради.

Жанубий Африка Республикасида жамоатчилик томонидан ташкил этиладиган патруллаш ишига маълум ҳақ эвазига ишсизлар жалб қилинади. Бир томондан, бу мухтожларнинг моддий аҳволини маълум даражада яхшилаш ва шу тариқа ижтимоий кескинликни юмшатиш, бошқа томондан эса, улар бундай фаол аксилкриминал ролни бажариши ҳисобига криминоген ижтимоий гуруҳлардан бирини нейтраллаштириш имконини беради. Мазкур ижобий тажриба бошқа мамлакатларда ҳам ўрганилмоқда.

Шуни тан олиш керакки, жиноятчиликнинг олдини олиш соҳасида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар, жамоат ташкилотларининг ўзаро ҳамкорлиги дастурлари Ўзбекистонда ҳозирча бу даражада кенг ривожлангани йўқ. Аммо бундай алоқаларни йўлга қўйиш ва жиноятлар виктимлигига қарши курашда бутун жамиятнинг куч-қайратини бирлаштиришга уринишларни ҳозирги вақтда ҳам кузатиш мумкин. Бунга фуқаролар жиноятларни тўхтатиш ёки фош қилишга кўмаклашувчи маълумотларни ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга аноним тарзда хабар қилишлари учун ўрнатилган “Ишонч телефонлари”; томошабинларни хавфсизликни таъминлаш усуллари билан таништиришга бағишланган “Суд ҳокимияти” ёки “Бир жиноят изидан” каби махсус телевизион кўрсатувларнинг тайёрланиши ва намойиш этилиши; виктимоген вазиятларни четлаб ўтиш йўллари ва виктимликнинг олдини олишга доир матбуотда эълон қилинаётган мақолалар; жиноятдан ҳимояланишга бўлган ҳуқуқнинг мазмуни ва уни рўёбга чиқариш йўллари тушунтирувчи илмий-оммабоп рисоаларнинг нашр этилиши ва ҳоказолар мисол бўлиши мумкин. Бизнингча, бундай тадбирларнинг бош мақсади аҳолида жиноятлар виктимлигига қарши курашиш тажрибаси, ўз кучига ва давлат мададига ишонч пайдо бўлишига, бинобарин, жиноятчилик олдидаги қўрқув сезиларли даражада пасайишига эришишдан иборатдир.

Аксарият мамлакатларда вояга етмаганларга ёрдам кўрсатувчи ишонч телефонлари мавжуд бўлиб, улар жабрланганларни фавқулодда ҳолларда қўллаб-қувватлайди ва ёрдам кўрсатувчи хизматлар билан боғлайди, деб таъкидлайди М.Қ.Ўразалиев. Ва у ўз фикрини давом эттириб,

мамлакатимизда ҳам хорижий давлатларнинг вояга етмаганларни қўллаб-қувватлаш, уларга руҳий, ҳуқуқий ёрдам кўрсатувчи хизматлар фаолияти ўрганилиб, ижтимоий хизматлар тизими орқали реабилитация ва профилактика билан шуғулланувчи маҳкамалараро гуруҳлар ташкил этилиши, улар таркибига турли касбдаги мутахассисларнинг киритилиши⁵ни таклиф этади.

Зўрлик ишлатиб содир этиладиган жиноятларда виктимлашувнинг олдини олиш бўйича зарурий чоралар қаторига жамоат жойларида бундай жиноятларни содир этиш имкониятини мумкин қадар қийинлаштирувчи чораларга: жойнинг яхши ёритилишини таъминлаш; ертўлалар, чордоқлар ва бошқа шунга ўхшаш жойларни қулфлаш ва вақти-вақти билан текшириш; девиант хулқ-атворга мойил бўлган шахслар йиғиладиган жойларни аниқлаб, бундай жойларни участка назорати бўлинмалари томонидан назорат қилишни киритиш лозим.

Жиноий тажовуз содир этилиш хавфи туғилган ҳолда назорат ходимларини шошилинч чақириш имкониятлари ҳақида аҳолига ахборот бериш, бизнингча, энг содда, лекин шак-шубҳасиз зарур

ва самарали чоралардан биридир. Бунинг учун профилактика инспекторлари хизмати ўз назорати остидаги ҳудудда яшовчи аҳолига алоқа боғлаш учун телефон рақамларини маълум қилиши лозим (тегишли хабарномалар юбориш ёки шахсан айланиб чиқиш ва танишиш йўли билан).

Хулоса қиладиган бўлсак, бундай чоралар улкан аҳамият касб этиб, аҳолига зўравонлик жиноятларининг содир этилишига имконият яратувчи ҳолатлар ёки вазиятлар ҳақида тегишли органларга ўз вақтида хабар бериш ва шу тариқа уларнинг олдини олишга йўл кўрсатиш имконини беради. Бунда таълим ва тарбия муассасалари ҳам муҳим роль ўйнаши мумкин. Хусусан, улар ўз тарбияланувчиларининг феъл-атвори ва ўзини тутишига қараб, оиладаги беқарорлик аломатларини пайқашга қодирлар. Бундай криминоген оилалар ҳақида ИИБ профилактика органлари ва участка нозирларига ўз вақтида хабар бериш мазкур органлар ва ходимлар бундай хабарлар бўйича дарҳол тегишли чора кўриши натижасида оиладаги зиддиятли муносабатларга (маълум даражада) тузатиш киритиш ва шу тариқа виктимлашувнинг олдини олиш мумкин.

REFERENCES

1. Erdelevskiy A. O raschetax po akkreditivu // Xozyaystvo i pravo. 1997. № 7 .67-s.
2. Ushbu iqtibos L .O.Novoselovning "O nekotorig voprosax otvetstvennosti bankov pri raschetax akkreditivami" nomli maqolasidan olindi // Xozyaystvo i pravo. 1995. - № 1. 136-s.